

TREŚCI ORAZ CELE WYCHOWAWCZE MAGAZYNÓW SZKOLNYCH DWUDZIESTOLECIA MIĘDZYWOJENNEGO NA PODSTAWIE PISM SZKÓŁ ŻEŃSKICH *DZIŚ I JUTRO* ORAZ *MŁODZIEŃCZY LOT*

Katarzyna Ewa Zielińska

 orcid.org/0000-0003-0911-9975

Biuro Promocji, Komunikacji Społecznej i Turystyki Urzędu Miasta Łodzi

ABSTRACT

The Content and Educational objectives of the Interwar School Magazines Based on the Example of the Girls' Schools Periodicals *Today and Tomorrow (Dziś i Jutro)* and *Youthful Flight (Młodzieńczy Lot)*

The magazines of pre-war female schools provide knowledge about the development of a new community – girls attending secondary education, which was formed as a result of numerous education reforms after 1918. The article presents the results of a content analysis of two periodicals edited by middle school students from the 1920s and 1930s. The purpose of the research was to identify the most popular issues discussed in *Today and Tomorrow (Dziś i Jutro)* and *Youthful Flight (Młodzieńczy Lot)* periodicals. It revealed the directions and goals of the pre-war education of school girls and the educational program in the interwar period. From the author's point of view, it can be considered a universal model for the formula of pre-war school magazines, edited by girls, which significantly supplemented the rich offer of magazines for young people of the interwar period.

Keywords: girls, school girls, magazines, education, interwar period, media

Pisma szkolne z okresu dwudziestolecia wojennego to bardzo cenny materiał archiwalny, obrazujący życie dawnych szkół. Czasopisma te mogą dostarczyć wiedzy nie tylko „kronikarskiej” (o wydarzeniach szkolnych), ale również o innych obszarach życia młodzieży przed wojną, np. o modelach spędzania wolnego czasu czy o aktywności społecznej. W badanym okresie periodyki szkolne były bardzo

popularne i stanowiły większość spośród blisko tysiąca wszystkich ówczesnych tytułów dla młodzieży (Jarowiecki 2016, s. 78). Do analizy wybrano gazety szkół żeńskich, kierując się potrzebą zbadania specyficznej formuły pisma dedykowanego dziewczętom w wieku gimnazjalnym.

Pisma dla dziewcząt przed I wojną światową ukazywały się rzadko i są stosunkowo słabo zbadane. Wśród pism kobiecych, skierowanych do młodszego odbiorcy, Zofia Sokół wymienia m.in. *Florę*, *Wianek*, *Warszawianina*, *Motyła* czy *Dziewicę* ukazujące się przez krótki okres (Sokół 1995, s. 147–149). Prawdziwy rozwój tego segmentu rynku nastąpił w dwudziestoleciu międzywojennym. Swoje pisma zaczęły wydawać organizacje dziewcząt (np. harcerki lub organizacje polityczne), żeńskie grupy zawodowe (pielęgniarki) i komercyjne wydawnictwa – przykładem *Świat Dziewcząt*¹. Istotną część oferty stanowiły gazety gimnazjów żeńskich. Zofia Zaleska wymieniła kilka kategorii czasopism związanych ze szkołami: pisma gimnazjalistek, absolwentek, solidacji szkolnych oraz szkół zawodowych. Zdaniem autorki w szczególności zwrócić należałoby uwagę na *Dziewczęta w Mundurkach* z Bydgoszczy czy poznański *Wianek*. Dzięki dużym zespołom redakcyjnym nie były „przeładowane utworami jednego pióra”, co miało być częstym zjawiskiem w periodykach szkolnych. Autorki zamieszczały głównie aktualności z życia szkolnego, reportaże z miasta, felietony, wiersze, opowiadania, anegdotki, łamigłówki, recenzje i sprawozdania z akcji charytatywnych i społecznych (Zaleska 1938, s. 174–176).

Po II wojnie światowej segment prasy dla dziewcząt reprezentowało przez wiele lat tylko jedno pismo, bardzo popularny dwutygodnik *Filipinka*. Podejmował on tematykę szkoły, ale także zagadnienia z zakresu mody, zdrowia, higieny okresu dojrzewania, rozrywki i kultury (Sokół 1998, s. 125–127). Rozwój segmentu nastąpił po roku 1991, wraz z wprowadzeniem na rynek wielu pism pochodzenia zachodniego. Do najbardziej znanych tytułów dla dziewcząt należały *Bravo Girl!*, *Dziewczyna*, *Nasza Miss* (Kumiega, Leszczyńska, 2001), a na początku lat dwutysięcznych nowe tytuły: *Twist*, *Hit* i *Trzynastka – Magazyn Szczęśliwej Trzynastolatki* (Zielińska 2015, s. 60). Niestety przemiany na rynku medialnym związane m.in. z pojawieniem się Internetu spowodowały załamanie tego segmentu i dziś nie ma praktycznie żadnego ogólnopolskiego czasopisma skierowanego do dziewcząt z grupy 14–18 lat.

W dwudziestoleciu międzywojennym obecność czasopism w szkołach była bardzo istotna z uwagi na fakt, iż ich treści dopuszczone zostały jako materiał dodatkowy w ramach zajęć szkolnych (Dzieniakowska 2001, s. 304). Abonowanie pism młodzieżowych przez szkoły potwierdzają dokumenty sprawozdawcze. Przykładem jest sprawozdanie Prywatnego Gimnazjum Żeńskiego Zgromadzenia SS Najświętszej Rodziny z Nazaretu z Kalisza, w którym wykazano, że w szkole obok pism naukowych takich jak: *Polonista*, *Życie Literackie* czy *Przyroda i Technika* dostępne były też pisma dla młodzieży, takie jak *Młody Technik*, *Młody Las*, *Iskry*, *Z Bliska* i *z Daleka* oraz *Orli Lot* (Materiały Prywatnego Gimnazjum Żeńskiego Zgromadzenia... 1939, s. 4).

1 Pismo ukazywało się w latach 1933–1934 nakładem Towarzystwa Wydawniczego „Bluszczy”.

Zwyczaj redagowania gazetek w murach szkoły wiązał się natomiast z upowszechnianym w dwudziestoleciu międzywojennym ideałem wychowania państwowego, akcentującego wszechstronny rozwój młodego człowieka. Miał on umieć adaptować wyniesioną ze szkoły wiedzę we wszystkich dziedzinach życia, np. w ramach matematyki uczyć się prowadzenia domowego budżetu, w ramach przyrody – higieny i zasad ochrony zdrowia itp. (Magiera 2003, s. 60–92; Stolarczyk 2018, s. 219–220). Prowadzenie gazetki przez młodzież wydaje się wpisywać w te ideały – pozwala rozwijać umiejętności dziennikarskie i literackie, zdolność wypowiedzania się na piśmie, organizowania pracy, a także umiejętności takie jak: samodzielność, pracowitość i zaradność (Makarewicz 2016, s. 122). Interesujący wydaje się fakt, że obecnie wiele szkół kontynuuje zwyczaj wydawania szkolnych gazetek, przeważnie w wersji internetowej – jako plik pdf, dostępny na stronach internetowych szkół².

Funkcjonowanie szkół żeńskich i styl życia dziewcząt w dwudziestoleciu międzywojennym

Dwudziestolecie międzywojenne było okresem swoistej emancypacji i dynamicznego rozwoju społeczności dziewczęcej, która wyłoniła się w związku z nowymi możliwościami edukacyjnymi (Dormus 2015, s. 37–38). Publikowane od 1918 roku programy szkolne przewidywały dokładnie taki sam zakres merytoryczny szkolnych przedmiotów dla uczniów szkół męskich i żeńskich, z wyjątkiem zajęć wychowania fizycznego (Program Gimn. Państwowego... 1924).

Kształcenie dziewcząt, z otwartą drogą do wyższych studiów i pracy zawodowej, było przedmiotem debat i często podnoszonym wątkiem w pismach kobiecych. Redaktorki uświadamiały matkom dorastających córek, że w nowym, powojennym świecie rodzina nie może i nie powinna być utrzymywana wyłącznie przez męża (Łozowska-Marcinkowska 2008, s. 87). Tego typu poglądy były czymś istotnie nowym w stosunku do ideałów wychowawczych z okresu przed I wojną. Na początku XX wieku dziewczęta przeważnie kończyły edukację w czternastym roku życia, po szkole powszechnej, ponieważ szkół żeńskich (pensji) było niewiele, a prawo uniemożliwiało kobietom dostęp do większości wyższych uczelni w Polsce (Miłoszewska-Kiełbiewska 2015, s. 32–34). Liczbę żeńskich szkół średnich w dwudziestoleciu ocenia się wciąż jako zbyt małą w stosunku do liczby szkół męskich, ponadto gimnazja były płatne (Samsel 2004, s. 108–109; Dormus 2015, s. 38). Ofertę uzupełniały jednak coraz liczniejsze szkoły koedukacyjne (Samsel 2004, s. 109).

Poza apelami o umożliwienie dziewczętom wieloetapowej edukacji upowszechniano również aktywności pozaszkolne i korzystanie przez dziewczęta z oferty rekreacyjnej. Dużą rolę odgrywały w tym czasopisma dla dziewcząt, np. magazyn *Dziś i Jutro* zachęcał dziewczęta do uprawiania sportu i uczestnictwa w letnich

2 Przykładem *Czasopismo każdego Norwidowca* (IX Liceum Ogólnokształcącego im. C.K. Norwida w Częstochowie), *Magazyn Corniszon* (Liceum Ogólnokształcącego COR z Bielska-Białej) lub *Carpe diem* (Liceum Ogólnokształcącego im. Piotra Skargi w Pułtusk).

obozach (Zielińska 2015, s. 7). Rozwijały się koła zainteresowań, np. w żeńskim gimnazjum z Kalisza funkcjonowały: koło geograficzne, koło przyrodnicze, koło PCK oraz Ligi Morskiej i Kolonialnej, trzy solidacje chrześcijańskie oraz redakcja pisma szkolnego *Czyn i Słowo* (Prywatne Gimnazjum Żeńskie... 1939). W gimnazjum im. E. Szanieckiej w Łodzi prowadzono Kółko Korepetytorek, Koło Higienistyczne, Sekcję Artystyczną, Koło Oszczędnościowe, Koło Świetlicowe, Komisję Rewizyjną oraz oczywiście redakcję pisma szkolnego³.

Widać zatem, że nowy model wychowawczy, upowszechniony w dwudziestoleciu międzywojennym, zakładał ambitny i dynamiczny rozwój umiejętności dziewcząt. Szkoła średnia miała być okazją do zdobycia gruntownego wykształcenia, rozwoju talentów oraz kształcenia cech takich jak odpowiedzialność, samodzielność, śmiałość i przedsiębiorczość.

Metoda badawcza

Na potrzeby niniejszej analizy wykorzystano treści dwóch regularnie ukazujących się periodyków szkół żeńskich. Do badania wybrano pisma:

- *Dziś i Jutro. Pismo dla młodzieży żeńskiej*, ukazujące się w latach 1925–1937 przy sieci gimnazjów szkół żeńskich, prowadzonych przez siostry urszulanek. W piśmie ukazywały się artykuły uczennic, ale również nauczycielek, a niekiedy zawodowych dziennikarek;
- *Młodzieńczy Lot: Czasopismo Gminy Szkolnej Uczennic Gimnazjum Żeńskiego im. Emilii Szanieckiej*. Był to miesięcznik łódzkiego gimnazjum żeńskiego, związany z działalnością dyrektora szkoły i liderki ruchu kobiecego Romany Pachuckiej. Redagowanie tego miesięcznika wpisywało się we wprowadzony w gimnazjum Szanieckiej tzw. daltoński system nauczania, wymagający od dziewcząt dużej samodzielności i samoorganizacji (Pieszkun-Olejniczakowa 2015, s. 15).

Do analizy wybrano 3 roczniki *Dziś i Jutro* oraz 4 roczniki *Młodzieńczego Lotu*. Zwiększenie liczby roczników *Młodzieńczego Lotu* w stosunku do *Dziś i Jutro* miało związek z mniejszą regularnością ukazywania się pisma łódzkiego, które pod koniec swojej działalności wydawało jedynie 2–3 edycje na rok. W badanym okresie łączna liczba artykułów w *Młodzieńczym Locie* wyniosła 239, czyli prawie połowę mniej, niż ukazało się w trzech rocznikach *Dziś i Jutro* (560). Zakres tematyczny artykułów i ich liczba w poszczególnych numerach (do kilkunastu) oraz podobny styl redagowania gazet przekonują jednak, iż jest możliwe porównanie ich treści.

Klucz kategoryzacyjny uwzględnił dotychczasowe wyniki badań czasopism dla dziewcząt oraz specyfikę okresu historycznego, z którego pochodziły tytuły. Dotychczasowe badania (Sokół 1998, s. 124–125; Zaleska 1938, s. 174–176, 47–50; Arkabus 2004, s. 8–11; Piwowarska 2003, s. 127–148) potwierdziły, że w czasopismach dla dziewcząt

³ Na podstawie sprawozdań opublikowanych w piśmie *Młodzieńczy Lot* 1936, nr 31, s. 15–22.

dominującą tematykę stanowią: życie szkolne, kultura popularna, moda, sport i poradnictwo. Biorąc pod uwagę specyfikę historyczną, założono, że w pismach mogły znaleźć się zagadnienia, które wpisują się w ideał wychowania państwowego (Stolarczyk 2018, s. 215–221). Są to: tematyka państwowa (artykuły z życia politycznego państwa polskiego, komentarze do ważnych wydarzeń publicznych), tematyka patriotyczna i historyczna (artykuły z zakresu historii Polski i świata, wspomnienia bohaterów i ważnych rocznic), tematyka społeczna (relacje z akcji społecznych z udziałem uczennic) oraz tematyka regionalna. Ponadto z uwagi na typ odbiorcy (młode kobiety) oraz system wartości upowszechniany przez jednego z wydawców (wartości katolickie w przypadku magazynu urszulanek) zwrócić uwagę należy na tematykę religijną oraz rozwój ruchu kobiecego.

Zakładając, że w pismach szkolnych z pewnością dominująca będzie tematyka szkolna, postanowiono dodatkowo podzielić ją na szczegółowe kategorie, oddzielając cele naukowe i proces uczenia się od organizacji szkoły i bieżących wydarzeń. Dwoma odrębnymi kategoriami uczyniono możliwości kształcenia dziewcząt w Polsce oraz aktualności z życia szkoły (sprawozdania z wydarzeń). Ponadto ustanowione zostały kategorie dotyczące tematyki najpowszechniejszej w czasopiśmie dla dziewcząt, takie jak: moda, zdrowie i pielęgnacja, kultura, sport, łamigłówki oraz listy i poradnictwo (ta ostatnia obejmować miała artykuły i opowiadania o sprawach osobistych dziewcząt, miłości i związkach). Ostatnią kategorią stała się twórczość uczennic, przyjęte jest bowiem, że utalentowani uczniowie przeważnie debiutują w pismach szkolnych, które współredagują.

Zastosowano metodę ilościową, która pozwoliła zrealizować główny cel empiryczny, czyli rozpoznanie najczęściej powtarzających się wątków. Następnie ustalono ich hierarchię, co umożliwiło stworzenie modelu treści. Przeprowadzono badanie metodą punktową, przypisując każdemu z artykułów w danej kategorii jeden punkt, a następnie ustalono procentowy udział poszczególnych zagadnień w całości treści. Budowanie modelu polegało na wyodrębnieniu zagadnień, których udział procentowy w stosunku do wszystkich badanych treści wynosił minimum 5%. Następnie uszeregowano je w porządku malejącym.

Podjęto próbę wyjaśnienia celów wychowawczych w dobieranych treściach. W opisie analizowano związek pomiędzy rodzajami treści a celami edukacyjnymi i wychowawczymi dominującymi w danej epoce, a także w danej szkole (wychowanie chrześcijańskie, system daltoński). W ten sposób możliwe stało się wskazanie podobieństw i różnic w formułach obu pism.

Wyniki badań

Analiza ilościowa pozwoliła opracować zestawienie dla wszystkich badanych kategorii, które prezentuje się następująco:

Tabela 1. Zestawienie ilościowe i procentowe artykułów występujących w poszczególnych kategoriach badawczych w 3 rocznikach każdego z pism

Kategoria	Artykuły w <i>Dziś i Jutro</i>			Liczba artykułów		Artykuły w <i>Młodzieżowym Loce</i>			Liczba artykułów	
	1929	1933	1936	łącznie	w %	1930	1934	1935/ 1936	łącznie	w %
Tematyka państwowa	3	4	5	12	2%	1	4	9	14	6%
Tematyka historyczna i patriotyczna	30	10	23	63	11%	10	11	3	24	10%
Aktywność społeczna i charytatywna	5	12	15	32	6%		5	8	13	5%
Tematyka regionalna	12	80	3	95	17%	10	1	4	15	6%
Możliwości kształcenia dziewcząt w Polsce	6	3	12	21	4%	3	3	5	11	5%
Sprawozdania z działalności szkoły i innych szkół	3	3	9	15	3%	12	21	36	69	29%
Tematyka religijna	32	8	7	47	8%				0	0%
Osiągnięcia ruchu kobiecego	5	2	5	12	2%		2	1	3	1%
Moda				0	0%				0	0%
Zdrowie i pielęgnacja	1	1	1	3	1%		1		1	0%
Kultura	22	17	35	74	13%	3	6	14	23	10%
Sport	3	3	6	12	2%		1		1	0%
Listy, poradnictwo, sprawy osobiste dziewcząt	11	13	13	37	7%	4	2		6	3%
Zabawy, łamigłówki	10	2	5	17	3%	2	3	3	8	3%
Twórczość uczennic	16	38	9	63	11%	20	9	15	44	18%
Inne (relacje)	27	9	21	57	10%	1	1	5	7	3%
Razem	186	205	169	560	100%	66	70	103	239	100%

Źródło: opracowanie własne

Tematyka państwowa nie dominowała w treściach pism w badanym okresie. Były to sporadycznie zamieszczane fotografie oraz artykuły biograficzne m.in. o Józefie

Piłsudskim, marszałku Edwardzie Rydzu-Śmigłym oraz prezydencie Ignacym Mościckim. Relacjonowano wizyty uczennic w Warszawie, jeśli obejmowały one spotkania z ważnymi politykami. Działalność Piłsudskiego była przeważnie podejmowana w kontekście jego osiągnięć historycznych, m.in. roli w tworzeniu Legionów Polskich i odzyskaniu niepodległości. Tematyka historyczna wiązała się natomiast przeważnie z obchodami rocznic, ale obejmowała też wątki z historii XIX wieku, średniowiecza i starożytności. Cechą charakterystyczną było odnoszenie wydarzeń historycznych do współczesności. Uczennica relacjonująca krakowskie uroczystości z okazji rocznicy bitwy pod Wiedniem, w których uczestniczyli Piłsudski oraz Mościcki, pisała:

Duch rycerzy z pod Wiednia, Kircholmu i Somosierry – ożył – spotężniał w ostatniej wielkiej wojnie dokonał cudownego zwycięstwa. Godnie będzie uczczony oswobodziciel chrześcijaństwa, gdy Mu hołd złoży oswobodziciel Polski. To o czym śnił komendant Józef Piłsudski, gdy w r. 1914, w szarym płaszczu legionisty opuszczał Kraków na swej kasztance zdążając do Kongresówki, niech stanie Mu jako rzeczywistość i prawda dziejowa (M.K. 1933, nr 2, s. 25–28).

Badanie potwierdziło duże zainteresowanie tematyką regionalną, w szczególności w treściach *Dziś i Jutro* z 1933 roku, kiedy każdy numer poświęcony był osiągnięciom innego regionu (wielkopolskiego, małopolskiego, łódzkiego, lwowskiego, pomorskiego itp.). W każdym z numerów przedstawiano historię regionu, jego tradycje, obrzędy, modę, obyczaje, najważniejsze zabytki architektoniczne, walory naturalne (turystyczne), gwarę i problemy współczesne. W *Młodzieńczym Locie* opublikowano natomiast wiele artykułów o Łodzi, podkreślając specyfikę życia w mieście fabrycznym. Wiele z nich to wzruszające felietony, przybliżające dość trudne warunki życiowe w mieście, ciężką pracę robotników, biedę fabrycznych domów i samotność dzieci.

W tym miejscu warto zwrócić uwagę na tematykę społeczną, która była szczególnie istotna w wychowaniu państwowym (Stolarczyk 2018, s. 221). Jednym z powtarzających się wątków w *Dziś i Jutro* była praca charytatywna siostr urszulanek obejmująca działalność misyjną i prowadzenie ośrodków charytatywnych w kraju. Często opisywano służbę w trosce o kobiety i dziewczęta, np. Dom Pracy dla byłych więźniarek i ich dzieci oraz „dziewcząt ulicy”. Relację z Domu napisała uczennica gimnazjum urszulańskiego, apelując jednocześnie o wsparcie dla ośrodka:

Nie można całego tego ciężaru pracy składać na barki nielicznych jednostek – każdy powinien się poczuwać do dołożenia swej cegiełki do tego ogromnego gmachu pracy społecznej, wtedy może zniknie wreszcie głód i nędza, a z nim i zło moralne! (Magierzanka 1936, nr 7, s. 123).

Warto zwrócić uwagę, że w *Dziś i Jutro* upowszechniano głównie działalność organizacji katolickich i związanych z Kościołem. Autorki podkreślały istotność świadomego wyboru działalności społecznej, ponieważ nie bez znaczenia miał być

reprezentowany przez organizacje system wartości. Istotna wydaje się wypowiedź jednej z członkiń Społecznej Solidacji Pań Akademiczek, proszącej o przekazywanie książek szpitalom dla najbiedniejszych. Autorki apelu informowały, że organizacja razem z książkami rozdaje broszury i gazetki katolickie, mające być przeciwdziałaniem wobec rozpowszechniania wśród biednych ulotek komunistycznych.

Taka przeczytana, a nieraz już zbytńia książka może w szpitalach dać parę chwil rozrywki i zapomnienia tyłu biedakom, którzy mają przed oczami jedynie swoje cierpienia, [...] dobra uczciwa książka ma również misję kojenia, podnoszenia i paraliżowania wpływów komunistycznej bibuły, która tak często trafia w te środowiska nędzy (Starowiejska, Siemińska 1933, nr 3, s. 74).

Istotnym źródłem wiedzy o aktywności społecznej były szczegółowe sprawozdania z działalności kół szkolnych, zamieszczane w *Młodzieńczym Locie*. Wynika z nich, że dziewczęta umiały samodzielnie organizować środki finansowe poprzez korepetycje, aukcje czy prenumeratę swojego pisma. Środki te przeważnie były jednak przeznaczone na potrzeby wewnętrzne szkoły oraz na rozbudowę gmachu Sokolnickiego „Osiedla”. Warto podkreślić, że celem stworzenia osiedla szkolnego na wsi miała być również pomoc młodzieży biedniejszej przez organizowanie jej pobytu w tym miejscu (Zarząd Koła Rodzicielskiego przy Państwowym Gimnazjum Żeńskim im. E. Sczanieckiej w Łodzi, 1934, nr 25, s. 32). Regularnie wpłacano środki np. na rozwój szkolnictwa łódzkiego oraz szkół polskich za granicą (Kaczmarczykówna 1934, nr 23, s. 69). Ponadto uczennice opiekowały się uczniami z dwóch szkół z Polesia, gdzie posyłano ubrania i przybory szkolne. O regularnych kontaktach z tymi szkołami świadczy publikowana cyklicznie korespondencja ze szkołą w Motkowicach.

Pan kierownik wezwał harcerzy do kancelarii, aby pokazać nam, co Wy nam przysłali. Najpierw wyszedł pierwszy harcerz, wyniósł piłkę i pompkę do pompowania piłki. Drugi harcerz wyniósł dwa fartuszki, chustkę i chusteczki do nosa [...] Czwarty harcerz wyniósł trochę książek [...] obrazki historyczne [...] pisemka Wasze, co to Wy same piszecie. [...] piórnik z piórami, z ołówkami, z osadkami, i z farbkami. [...] Dziękujemy Wam za ten wasz podarunek bardzo serdecznie. Niech Wam Pan Bóg za ten Wasz podarunek dopomoże w nauce i w życiu (Sawicki 1935, nr 29, s. 21).

Niestety problemem w obu pismach jest brak regularności w relacjonowaniu inicjatyw społecznych. W związku z tym trudno ocenić, jak realnie wyglądała realizacja wielu z nich i jakie przyniosła rezultaty.

Z uwagi na specyfikę pism istotne wydaje się dokładniejsze opisanie treści szkolnych zwłaszcza w *Młodzieńczym Locie*, który był skrupulatną kroniką szkolną. Z jednego z opublikowanych sprawozdań dowiedzieć się można, że w szkole powstała nowa świetlica, gdzie organizowana miała być pomoc w nauce i prowadzona prenumerata książek. Koło Korepetytorów przeprowadziło 52 lekcje, z których dochód miał

zasilić gminę szkoły, a do prenumeraty *Młodzieńczego Lotu* przystąpiło 235 nowych czytelników. Uczennice udekorowały nową świetlicę i zorganizowały aukcję swoich prac⁴. Bardzo istotną działalnością uczennic była opieka nad umywalnią. Ze sprawozdania „Sekcji Higienistycznej” wynika, że w badanym okresie 222 uczennice skorzystały z kąpeli, przeprowadzono też w łazience i w klasach kilka inspekcji oraz uzyskano przychód na utrzymanie umywalni w wysokości 66 zł⁵.

Uczennice gimnazjum im. Szczanieckiej były również ogromnie zaangażowane w powstanie „Osiedla” – budynku szkolno-rekreacyjnego w podłódzkich Sokolnikach. Rozwój miejsc rekreacyjnych w okolicach Łodzi był istotnym celem z uwagi na szczególne warunki w fabrycznym mieście i stan zdrowia dzieci i młodzieży. Dziewczęta często odwiedzały „Osiedle”, a każda wizyta relacjonowana była z ogromnym wzruszeniem:

Z jakąś dziwną radością i przejęciem stawałyśmy na świeżem, wilgotnem jeszcze podmurowaniu, włączyłyśmy w rozmaite zakątki i tajemnicze wgłębienia, patrzyłyśmy z bliska i z daleka na wznoszące się mury naszego własnego gmachu i ciągle powtarzałyśmy sobie, że już jest dużo zrobione i że przy dobrych naszych chęciach i wysiłkach niedługo stanie potężny, wspaniały gmach (Górska 1933, nr 20, s. 210–211).

Uczennice często dzieliły się w pismach refleksjami, emocjami i obawami o przyszłość. Świadome, jak trudno było uzyskać w Polsce średnie wykształcenie, traktowały naukę w szkole jako rodzaj zwycięstwa woli i hartu ducha, a także ważny cel społeczny. Uważały, że ukończenie szkoły to szansa, a pilne uczenie się jest niemal ich obowiązkiem moralnym:

[...] wola idzie tam, gdzie widzi jakąś wartość. W szkole szukałam wartości dla siebie. Tak, pójdę, bo chcę. Chcę kształtować siebie świadomie przez poznawanie kultury ludzkości, przetwarzanie jej w kulturę własną na to, by potem kulturę dalej z innymi współtworzyć. Chcę szkoły, by we współpracy i współżyciu koleżeńskim i organizacyjnym na jej terenie przygotowywać się do życia w wielkim społeczeństwie Państwa i Ludzkości. [...] I choć już blisko parę tygodni

-
- 4 Sprawozdanie przewodniczącej Gminy Szkolnej za okres od 29 V 1935 r. do 29 IV 1936 r., *Młodzieńczy Lot* 1936, nr 31, s. 16; Sprawozdanie z działalności Komisji Świetlicowej od dn. 29 V 1935 r. do dn. 29 IV 1936 r., *Młodzieńczy Lot* 1936, nr 31, s. 19; Sprawozdanie z działalności „Kółka Korepetytorek” za czas od 29 V 1935 r. do 29 IV 1936 r., *Młodzieńczy Lot* 1936, nr 31, s. 19; Sprawozdanie Redakcji *Młodzieńczego Lotu* za okres od 29 V 1935 r. do 29 IV 1936 r., *Młodzieńczy Lot* 1936, nr 31, s. 20; Sprawozdanie z działalności Sekcji Artystycznej za czas od 29 V 1935 r. do 29 IV 1936 roku, *Młodzieńczy Lot* 1936, nr 31, s. 20; Sprawozdanie Komisji Oszczędnościowej za czas od 29 V 1935 r. do 29 IV 1936 r., *Młodzieńczy Lot* 1936, nr 31, s. 21; Protokół Komisji Rewizyjnej, *Młodzieńczy Lot* 1936, nr 31, s. 21.
- 5 Sprawozdanie z działalności Sekcji Higienistycznej za czas od 29 IV 1936 r. do 29 IV 36 r., *Młodzieńczy Lot* 1936, nr 31, s. 18.

pracy szkolnej mam za sobą, chcę tych wszystkich dalszych tygodni, które idą. Zwyciężyłam (NN 1936, nr 1, s. 3).

[...] Pomyśl tylko, ile ci dała szkoła przez te długie lata, w ciągu zwykłych, szarych dni szkolnych. [...] Szkoła przecież nie tylko ukształtowała i rozwinęła mój umysł, ale przede wszystkim dała mi serce. Nauczyła mnie kochać mych bliźnich, pomagać biednym i nieszczęśliwym, nauczyła mnie pracy, pracy dla społeczeństwa. Dała mi to, co najwięcej jest potrzebne człowiekowi – zamiłowanie do pracy społecznej w sercu mojem jest tylko jedno – bezgraniczne uczucie wdzięczności dla szkoły (Dowgiłówna 1933, nr 20, s. 212–213).

Czasopismo *Dziś i Jutro* na początku ukazywania się ściśle koncentrowało się na tematyce religijnej. Publikowano wizerunki i żywoty świętych, relacje z miejsc kultu, zdjęcia i obrazy o tematyce religijnej. Z czasem liczba artykułów o tematyce religijnej widocznie zmalała, zwiększyła się natomiast liczba publikacji o społecznej działalności organizacji chrześcijańskich. W obu pismach niewiele artykułów poświęconych jest natomiast ruchowi kobiecemu – to przeważnie nieliczne teksty o znanych kobiecych postaciach historycznych, aktualności o sukcesach kobiet w sporcie i nauce, a w *Młodzieńczym Locie* kilka artykułów o działalności Romany Pachuckiej, działaczki na rzecz postępu i równouprawnienia kobiet. W 1934 roku, z okazji uzyskania przez Pachucką Złotego Krzyża Zasługi, jedna z uczennic opublikowała szczegółową biografię, przypominając jej osiągnięcia (zakładanie szkół dla biednych, tajne nauczanie, udział w I wojnie światowej, liczne publikacje i uczestnictwo w założeniu wielu szkół) (Red. 1934, nr 23, s. 75–76).

Zwraca uwagę również duża liczba tekstów o kulturze. Są to jednak w większości materiały promujące książki: recenzje i rekomendacje. Pojedyncze artykuły to relacje z wizyt w teatrze, recenzje premier filmowych lub artykuły o kinie (Saryusz-Stokowska 1936, nr 8, s. 175–178). Artykuł o Mysze Mickey jest jednak wyjątkiem – w badanych pismach nie zajmowano się kulturą popularną, nie publikowano zapowiedzi filmów, artykułów o nowoczesnej muzyce czy zdjęć popularnych aktorów. Istotnie wspierano natomiast twórczość dziewcząt (zwłaszcza *Młodzieńczy Lot*), publikując ich wiersze, felietony lub opowiadania. Tematyka liryków przeważnie wpisywała się w główne nurty pism – dziewczęta pisały najczęściej poezję patriotyczną, inspirowały się pięknem przyrody, wątkami historycznymi i religijnymi, często pisały też o sentymentalne wiersze o matce i o szkole:

Rozśmiej się ziszcczeniem wielka wasza chwila
Okno w błysku radości spoci trochę
skrycie, I, wzniośle nastrojonym tą zmianą w cywila,
Ostry dźwięk dzwonka skończy pierwszą lekcję życia (Komarnówna 1935, nr 28, s. 96).

Zaskakuje przede wszystkim niewielka liczba artykułów na temat sportu, intensywnie upowszechnianego w dwudziestoleciu międzywojennym. W obu magazynach najczęściej opisywanym sportem było narciarstwo, prawdopodobnie dlatego, że wiązało się z tematyką regionalną, upowszechnianiem turystyki i piękna polskich gór.

Jednym z istotnych zadań czasopisma dla dziewcząt jest realizacja poradnictwa. Również redakcja magazynu *Dziś i Jutro* prowadziła działy pozwalające dziewczętom uzyskać porady lub wzajemnie sobie pomagać. Funkcjonowały kolumny „Od Redakcji”, zawierające odpowiedzi na pytania czytelniczek, oraz „Gawędy Przyjacielskie”, gdzie dziewczęta odpowiadały sobie wzajemnie lub zamieszczały ogłoszenia. Nie prowadzono natomiast działów specjalistycznych, porad psychologa lub lekarza, nie podejmowano też tematyki intymnej, związanej z dojrzewaniem i seksualnością, niekiedy wprowadzając jedynie tematy dotyczące higieny osobistej lub profilaktyki chorób zakaźnych. W analizowanych rocznikach nie znaleziono żadnych artykułów na temat mody i jedynie sporadyczne teksty na temat higieny i pielęgnacji urody. Odróżniało to szkolne magazyny od innych pism dla dziewcząt, np. ukazującego się w tym samym czasie magazynu *Świat Dziewcząt*, gdzie systematycznie zamieszczano porady na temat pielęgnacji ciała i włosów, wykroje modnych ubrań oraz reklamy kosmetyków⁶.

Sprawy osobiste dziewcząt, związane z ich życiem uczuciowym i towarzyskim, podejmowane były przeważnie w formie opowiadań z morałem. Bohaterkami były najczęściej młode kobiety, często podejmujące błędne decyzje, potrzebujące wsparcia i ostatecznie otrzymujące je od dorosłych – rodziców, nauczycieli, starszych kolegów lub księży⁷.

Wnioski z badań

Czasopisma nie były zdominowane przez treści typowo szkolne, związane z życiem gimnazjów, przykładem *Dziś i Jutro*, który podobny był bardziej do wielotematycznych pism dla młodzieży, takich jak *Płomyk*, lub późniejszych, takich jak *Filipinka*, *Świat Młodych* czy *Nasza Miss*. Zwrócić uwagę należy na dominującą ponad tematyką szkolną publicystykę regionalną, kulturalną i historyczną.

Tabela 2. Zestawienie najczęściej występujących kategorii, których procentowy udział w całości treści był nie mniejszy niż 5%

Kategoria	<i>Dziś i Jutro</i>	Kategoria	<i>Młodzińczy Lot</i>
Tematyka regionalna	17%	Sprawozdania z działalności szkoły i innych szkół	29%
Kultura	13%	Twórczość uczennic	18%
Tematyka historyczna i patriotyczna	11%	Tematyka historyczna i patriotyczna	10%
Twórczość uczennic	11%	Kultura	10%

⁶ Np. „Bądź ładna i zdrowa na wiosnę” (*Świat Dziewcząt* 1933, nr 3, s. 3).

⁷ W 1933 w *Dziś i Jutro* ukazywały się dwa cykliczne opowiadania „S.O.S. Ratujcie dusze nasze” autorstwa Zofii Kossak-Szczuckiej oraz „Uśmiech życia” autorki o pseudonimie Ignis.

Kategoria	<i>Dziś i Jutro</i>	Kategoria	<i>Młodzieńczy Lot</i>
Tematyka religijna	8%	Tematyka regionalna	6%
Listy, poradnictwo, sprawy osobiste dziewcząt	7%	Tematyka społeczna	5%

Źródło: opracowanie własne

Dzięki różnorodnej tematyce pisma szkolne mogły być wykorzystywane na lekcjach, uzupełniać program podręczników szkolnych i zachęcać młodzież do poszerzania wiedzy. Upowszechnianie treści patriotyczno-historycznych należy uznać za charakterystyczny znak czasów, w których ukazywały się pisma, za swoiste celebrowanie niedawno odzyskanej niepodległości. Periodyki miały budować przywiązanie do kraju – jego historii, tradycji, kultury, języka poprzez najróżniejsze formy – przywoływanie faktów historycznych, zachęcanie do kultywowania tradycji i eksponowanie piękna Polski.

Drugim istotnym celem pism szkolnych wydaje się rozwój osobisty oraz socjalizacja młodzieży, co potwierdza duży nacisk kładziony na twórczość młodzieży oraz tematykę aktywności szkolnej i społecznej. Wydaje się, że pisma miały utrwalać dorobek wychowawczy szkół przez prezentację twórczych i organizacyjnych umiejętności młodzieży; miały eksponować aktywność i przedsiębiorczość młodych ludzi. Pisma pokazywały, że młodzież jest wychowywana w określonym systemie wartości, mocno akcentującym samodzielność i pracowitość, ale również patriotyzm, szacunek dla polskiej historii oraz wartości chrześcijańskie (w przypadku pisma urszulanek).

Celem pism było utrzymywanie młodzieży w dobrej kondycji psychicznej poprzez upowszechnianie pozytywnych wzorców zachowania, zachęcanie do różnych aktywności, zwłaszcza zbiorowych, które miały wyzwalać w dziewczętach poczucie siły i mocy sprawczej. Pismo *Młodzieńczy Lot* dowodzi również sukcesu systemu daltońskiego, w którym duża część odpowiedzialności dzielona jest przez społeczność uczniów. Ogromny materiał kronikarski świadczy o tym, że dziewczęta umiały utrzymywać porządek w szkole i gromadzić środki, także na większe cele inwestycyjne. Cele wychowawcze wydają się zatem dość podobne, mimo że oba pisma powstały w różnych środowiskach (*Dziś i Jutro* w środowisku katolickim, *Młodzieńczy Lot* w ideałach postępowych i emancypacyjnych, biorąc pod uwagę poglądy dyrektor Pachuckiej). Główne cele wydają się jednak takie same: utrwalanie wiedzy, budowanie postawy patriotycznej, rozpalanie miłości do Ojczyzny i polskiej kultury oraz rozwój samodzielności i aktywności twórczej.

Analiza wykazała różnice w doborze treści. *Dziś i Jutro* posiadało redakcję zewnętrzną, a autorkami artykułów były nie tylko uczennice, ale również nauczycielki i profesjonalni dziennikarze. Ponadto fakt, że szkoła składała się z sieci placówek rozsianych po całej Polsce, sprzyjał publikacji wiadomości regionalnych. *Młodzieńczy Lot* był natomiast typowym pismem szkolnym, redagowanym głównie przez uczennice. W *Dziś i Jutro* zamieszczano więcej artykułów dotyczących przyszłości i możliwości dalszego kształcenia zawodowego kobiet, rzadziej relacje

z różnych szkół urszulańskich. *Młodzieńczy Lot* był natomiast bardzo skrupulatną kroniką bieżącej aktywności szkoły, dzięki czemu pismo jest dziś ważnym materiałem informacyjnym o życiu młodzieży w przedwojennej Łodzi.

Warto zwrócić również uwagę, że współczesne pisma szkolne wydają się sięgać do tradycji wypracowanej przez pisma sprzed niemal wieku. Publikowane są w nich aktualności z życia szkoły, ale również felietony, recenzje, reportaże, artykuły historyczne i twórczość uczniów. Dobrym przykładem jest pismo *Słowak* (Uniwersyteckiego I Liceum Ogólnokształcącego im. Juliusza Słowackiego w Chorzowie 2020), wielotematyczny magazyn, rozwijający kompetencje twórcze uczniów⁸. Funkcjonowanie prasy szkolnej jest znakomitym przykładem, iż młodzież chce uczyć się sztuki redagowania gazet i nawet w dobie dominujących treści internetowych interesuje się tradycyjnymi formami dziennikarskimi.

Bibliografia

- Arkabus A. (2004). Współczesna prasa młodzieżowa. *Poradnik Bibliotekarza*, nr 4, s. 8–11.
- Carpe diem* (2020). Liceum Ogólnokształcącego im. Piotra Skargi w Pułtusku [http://www.lo-skarga.edu.pl/index.php/czasopismo-mlodziezy-lo; 17.07.2020].
- Czasopismo każdego Norwidowca* (2020). IX Liceum Ogólnokształcącego im. C.K. Norwida w Częstochowie [http://norwid.net/ckn/ckn22020/ckn22020.pdf; 17.07.2020].
- Dormus K. (2015). Wątek kształcenia dziewcząt w reformach szkolnych od czasów Komisji Edukacji Narodowej do II wojny światowej. *Biuletyn Historii Wychowania*, nr 33, s. 37–38.
- Dzieniakowska J. (2011). Czytelnicтво uczniów w zaleceniach decydentów szkolnych i praktyce szkolnej w XX-leciu międzywojennym. W: A. Żbikowska-Migoń, A. Łuszpak (red.). *Czytanie, czytelnicтво, czytelnik* (s. 297–308). Wrocław.
- Dowgiłówna S. (1933). Jakie wartości społeczne zawdzięczam kilkuletniemu pobytowi w szkole? *Dziś i Jutro*, nr 20, s. 212–213.
- Górska A. (1933). Poświęcenie kamienia węgielnego pod budowę „Osiedla”. *Młodzieńczy Lot*, nr 20, s. 210–211.
- Jarowiecki J. (2016). *Czasopisma dla dzieci i młodzieży oraz prasa młodzieżowa w Polsce w latach 1918–2000*. Wrocław.
- Kumiega J. (1997). *Czasopisma dla dzieci i młodzieży w latach 1990–1996*. *Guliwer*, nr 2, s. 47–60.
- Kumiega J., Leszczyńska A. (2001). *Czasopisma dla dzieci i młodzieży w latach 1990–2001*. Wrocław.
- Kaczmarczykówna (1934). Sprawozdanie z „Miesiąca Propagandy Szkoły Polskiej Zagranicą”. *Młodzieńczy Lot*, nr 23, s. 69.
- Komarnówna L. (1935). Uczestniczkom tegorocznej maturiady. *Młodzieńczy Lot*, nr 28, s. 96.
- Komitet (1936). Wytwórzmy wspólny front do walki z nędzą. *Dziś i Jutro*, nr 4, s. 50.

⁸ W pierwszym numerze opublikowano poezję, artykuł literaturoznawczy, trzy recenzje, galerię fotografii uczniów oraz wywiad z dyrektorem [http://norwid.net/ckn/ckn22020/ckn22020.pdf].

- Langer H. (2012). Biblioteka szkoły powszechnej miejscem edukacji czytelniczej i bibliotecznej (1918–1939). W: M. Jarczykowska, A. Bajor (red.). *Zalecenia i przestrogi lekturowe (XVI–XX wieku)* (s. 171–190). Katowice.
- Łozowska-Marcinkowska K. (2008). Problematyka edukacji dziewcząt na łamach czasopism kobiecych w latach 1918–1939. *Biuletyn Historii Wychowania*, nr 24, s. 85–97.
- Magazyn Corniszon* (2017). Liceum Ogólnokształcącego COR z Bielska-Białej [http://liceum.cor.info.pl/page/magazyn-corniszon; 17.07.2020].
- Magiera E. (2003). Wychowanie państwowe w szkolnictwie powszechnym Drugiej Rzeczypospolitej. Szczecin.
- Magierzanka Z. (1936). Z odwiedzin w „Domu Pracy”. *Dziś i Jutro*, nr 7–8, s. 123.
- M.K. (1933). Uroczystości październikowe w Krakowie. *Dziś i Jutro*, nr 2, s. 25–28.
- Makarewicz R. (2016). Dydaktyka i wychowanie w szkołach wiejskich w okresie dwudziestolecia międzywojennego na przykładzie szkół powszechnych gminy Garbów. *Biuletyn Historii Wychowania*, nr 34, s. 117–133.
- Miłoszewska-Kiełbiewska A. (2015). Obraz kobiety XX i XXI wieku w wybranych polskich czasopismach i poradnikach dobrego wychowania, Praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Małgorzaty Marcjanik. Warszawa.
- Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Program gimnazjum państwowego. Wydział Humanistyczny (1924). Warszawa.
- NN (1936). Zaczęła się przerwa między wakacjami. *Dziś i Jutro*, nr 1, s. 3.
- Pieszkun-Olejniczakowa E. (2015). Kulturowy rozwój Łodzi w okresie międzywojennym. *Acta Universitatis Lodzensis Folia Litteraria Polonica*, nr 3 (29), s. 7–24.
- Piwowarska A. (2003). Trzy oblicza *Filipinki*. *Zeszyty Prasoznawcze*, nr 3–4, s. 127–148.
- Protokół Komisji Rewizyjnej. (1936). *Młodzieńczy Lot*, nr 31, s. 21.
- Prywatne Gimnazjum Żeńskie Zgromadzenia SS Najświętszej Rodziny z Nazaretu – Kalisz, sprawozdania powizytacyjne i roczne (1939). Archiwum Państwowe w Poznaniu [https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/en/jednostka/-/jednostka/1189417; 10.10.2019].
- Redakcja (1934). Zasluga pracy. *Młodzieńczy Lot*, nr 23, s. 75–76.
- Red. (1936). Na marginesie artykułu: „Dzieci ulicy”. *Dziś i Jutro*, nr 3, s. 41–42.
- Red. (1933). Czy się powiedzie impreza na rzecz Charbina w Ameryce? *Dziś i Jutro*, nr 1, s. 26.
- Samsel A. (2004). Koedukacja w szkołach średnich w Polsce i na świecie w latach 1918–1939. Świadomy wybór czy zło konieczne? *Przegląd Historyczno-Oświatowy*, nr 3–4, s. 108–109.
- Saryusz-Stokowska M. (1936). O filmie rysunkowym. *Dziś i Jutro*, nr 8, s. 175–178.
- Sawicki K. (1935). Kochane opiekunki. *Młodzieńczy Lot*, nr 29, s. 21.
- Słowak (2020). Uniwersyteckie I Liceum Ogólnokształcące im. Juliusza Słowackiego w Chorzowie 2020 [http://norwid.net/ckn/ckn22020/ckn22020.pdf; 17.07.2020].
- Sokół Z. (1984). Z dziejów prasy dla dziewcząt. Pisma młodemu wiekowi poświęcone. *Poradnik Bibliotekarza*, nr 6, s. 147–149.
- Sokół Z. (1998). Prasa kobieca w Polsce 1945–1995. Rzeszów.
- Sprawozdanie przewodniczącej Gminy Szkolnej za okres od 29 V 1935 r. do 29 IV 1936 r. (1936). *Młodzieńczy Lot*, nr 31, s. 16.
- Sprawozdanie z działalności Komisji Świetlicowej od dn. 29 V 1935 r. do dn. 29 IV 1936 r. (1936). *Młodzieńczy Lot*, nr 31, s. 19.

- Sprawozdanie z działalności „Kółka Korepetytorek” za czas od 29 V 1935 r. do 29 IV 1936 r. (1936). *Młodzieńczy Lot*, nr 31, s. 19.
- Sprawozdanie Redakcji *Młodzieńczego Lotu* za okres od 29 V 1935 r. do 29 IV 1936 r. (1936). *Młodzieńczy Lot*, nr 31, s. 20.
- Sprawozdanie z działalności Sekcji Artystycznej za czas od 29 V 1935 r. do 29 IV 1936 roku. (1936). *Młodzieńczy Lot*, nr 31, s. 20.
- Sprawozdanie Komisji Oszczędnościowej za czas od 29 V 1935 r. do 29 IV 1936 r. (1936). *Młodzieńczy Lot*, nr 31, s. 21.
- Sprawozdanie z działalności Sekcji Higienistycznej za czas od 29 IV 1936 r. do 29 IV 36 r. (1936). *Młodzieńczy Lot*, nr 31, s. 18.
- Starowiejska A., Siemińska H. (1933). Dla najbiedniejszych. *Dziś i Jutro*, nr 3, s. 74.
- Stolarczyk M. (2018). Wychowanie Państwowe w Drugiej Rzeczypospolitej w świetle programów szkolnych (po wprowadzeniu reformy oświatowej z 1932 r.). *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, XXXVII, z. 3, s. 215–235.
- Zaleska Z. (1938). Czasopisma kobiece 1918–1937. Warszawa.
- Zarząd Koła Rodzicielskiego przy Państwowym Gimnazjum Żeńskim im. E. Sczanieckiej w Łodzi. (1934). Czy wiecie, co to jest osiedle szkolne na wsi? *Młodzieńczy Lot*, nr 25, s. 32.
- Zielińska K. (2015). Formuła wydawnicza czasopisma dla młodzieży na przykładzie magazynu *Filipinka*. Praca doktorska napisana pod kierunkiem dr. hab. Wiesława Sonczyka prof. UW. Łódź.

STRESZCZENIE

Magazyny przedwojennych szkół żeńskich dostarczają wiedzę o rozwoju nowej społeczności – uczennic szkół średnich, która wyodrębniła się po roku 1918, w związku z reformami systemu kształcenia. Artykuł prezentuje wyniki analizy zawartości dwóch periodyków redagowanych przez gimnazjalistki z lat 20. i 30., a jego celem była identyfikacja najpopularniejszych zagadnień na łamach pism *Dziś i Jutro* oraz *Młodzieńczy Lot*. Zbudowany w ten sposób model treści ujawnił kierunki i cele przedwojennej edukacji dziewcząt oraz założenia wychowawcze. W ocenie autorki uznać można go za wzorcowy dla formuły przedwojennych pism szkolnych, redagowanych przez dziewczęta, istotnie uzupełniających bogatą ofertę pism dla młodzieży dwudziestolecia międzywojennego.

Słowa kluczowe: dziewczęta, uczennice, czasopisma, edukacja, dwudziestolecie międzywojenne, media

